

Mens en recht



Mr. A. Bunthof
Mr. Y. M. Visscher

13^e editie



Noordhoff

Mens en recht

Mr. A. Bunthof

Mr. Y.M. Visscher

Ontwerp omslag: G2K Brand Design Agency

Omslagbeeld: iStock

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontlenen.



Wij maken bij Noordhoff sinds 2009 bewust keuzes om onze impact op het klimaat te verkleinen. We volgen de klimaatdoelen van het Klimaatakkoord van Parijs. Scan de QR-code voor meer informatie over ons duurzaamheidsbeleid.

Zo is dit product gemaakt van FSC®-gecertificeerd papier en ander gecontroleerd materiaal. Wij gebruiken plantaardige inkt en onze lijmen zijn op waterbasis en afbreekbaar. Hierdoor is dit product goed te recycleren na gebruik.



0 / 26

© 2026 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining niet toegestaan.

All rights reserved. Text and data mining not permitted.

ISBN(ebook) 978-90-01-19706-3

ISBN 978-90-01-19705-6

NUR 820

Woord vooraf

Mens en recht behandelt de juridische aspecten van de hulp- en dienstverlening in het domein sociaal werk. Het boek is bedoeld als juridisch studieboek voor zowel de propedeuse als de hoofdfase van de bacheloropleidingen in de sector hogere sociale studies. Het recht neemt in deze opleidingen geen prominente plaats in, maar het is een niet weg te denken factor bij de uitoefening van de beroepen in het domein sociaal werk. Kennis van de juridische aspecten van (jeugd)zorg, welzijn en cultuur en inzicht in de werking van het recht zijn nodig om de juridisering van de huidige samenleving het hoofd te kunnen bieden. Kennis is macht. Dat geldt ook voor de juridische kennis van de professional in het domein sociaal werk bij het direct of indirect ondersteunen van zijn cliënten en het behartigen van hun belangen. Het boek is ook geschikt voor de professional die al actief is in de sector en biedt tevens inzicht in diens rechtspositie als hulp- en dienstverlener.

De maatschappij verandert voortdurend. Dit uit zich in vergrijzing en ontgroening, verdwijning van de verzorgingsstaat, een toenemende diversiteit, verzakelijking, internationalisering en een steeds grotere nadruk op de eigen verantwoordelijkheid en participatie van de burger. De veranderingen vragen om een professional die zowel doelgroepgericht als probleemgericht kan handelen in een multidisciplinaire aanpak. Er bestaat behoefte aan sociaal werkers met een profiel sociaal werk in de wijk, sociaal werk in de zorg en sociaal werk in het jeugd domein.

Ook de wetgeving verandert continu. Sinds het uitkomen van de twaalfde editie van *Mens en recht* in 2024 zijn diverse wetten die in dit boek aan de orde komen gewijzigd. De dertiende editie is daarom inhoudelijk geheel aangepast en heeft ook uiterlijk een facelift gekregen. Met dit boek wordt de student wat betreft de juridische aspecten optimaal toegerust om te kunnen voldoen aan de huidige eisen van het werkveld en is er voor de professionals in het domein sociaal werk een actuele en praktische vraagbaak voorhanden.

De hoofdstukken 1 tot en met 6, 11, 15 en 16 zijn geschreven door mr. Y.M. Visscher. De hoofdstukken 7 tot en met 10 en 12 tot en met 14 zijn geschreven door mr. A. Bunthof.



Studiemeister

Bij *Mens en recht* behoort een website: studiemeister.noordhoff.nl. Hierop is de inhoud van dit boek digitaal weergegeven. Daarnaast bevat studiemeister hoofdstuktoetsen en opdrachten met antwoorden en een begrippentrainer.

Najaar 2025
Mr. A. Bunthof
Mr. Y.M. Visscher

Inhoud

Inleiding 13

- 1 Recht en regels 17**
 - 1.1 Waarom is er recht? 19
 - 1.2 Vindplaatsen van het recht 20
 - 1.2.1 Wet- en regelgeving 20
 - 1.2.2 Jurisprudentie 22
 - 1.2.3 Gewoonte 23
 - 1.2.4 Verdrag 23
 - 1.3 Aard van de regels 24
 - 1.3.1 Dwingend en aanvullend recht 24
 - 1.3.2 Rangorde in regelingen 26
 - 1.3.3 Objectief en subjectief recht 27
 - 1.4 Grondrechten 28
 - 1.5 Recht en de praktijk van het sociaal werk 30
 - Samenvatting 32

- 2 Indeling van het recht 35**
 - 2.1 Publiekrecht en privaatrecht 37
 - 2.1.1 Publiekrecht 37
 - 2.1.2 Privaatrecht 41
 - 2.1.3 Publiekrecht en privaatrecht in de functionele rechtsgebieden 42
 - 2.2 Materieel recht en formeel recht 43
 - 2.3 Beginselen van het procesrecht 45
 - 2.3.1 Geschillenbeslechting in twee instanties door onafhankelijke rechters 45
 - 2.3.2 Absolute en relatieve competentie 47
 - 2.3.3 Procederen met of zonder advocaat 48
 - 2.3.4 Openbaarheid van de terechtzitting en de uitspraak 48
 - 2.3.5 Toetsing door de rechter 49
 - 2.3.6 Alternatieve geschillenbeslechting 49
 - 2.4 Korte schets van het procesrecht 50
 - 2.4.1 Bestuursprocesrecht 50
 - 2.4.2 Strafprocesrecht 53
 - 2.4.3 Burgerlijk procesrecht 54
 - 2.5 Rechtshulp en rechtsbijstand 57
 - Samenvatting 60

3	Verbintenissen	63
3.1	Ontstaan van een verbintenis	65
3.2	Overeenkomst	66
3.2.1	Overeenkomstenrecht en de bijzondere overeenkomsten	66
3.2.2	Totstandkoming van een overeenkomst	67
3.2.3	Partijen bij een overeenkomst	70
3.2.4	Inhoud van een overeenkomst	73
3.2.5	Geldigheid, nietigheid en vernietigbaarheid van een overeenkomst	74
3.2.6	Rechtsgevolgen van een overeenkomst	76
3.3	Niet-nakoming van de overeenkomst	77
3.3.1	Mogelijkheden van de schuldeiser bij niet-nakoming door de wederpartij	78
3.3.2	Niet-toerekenbare tekortkoming: overmacht	81
3.3.3	Speciale regels en de geschillencommissie	82
3.4	Onrechtmatige daad	83
3.4.1	Onrechtmatigheid	83
3.4.2	Toerekening	84
3.4.3	Schade als gevolg van het doen of nalaten	85
3.4.4	Rechtvaardigingsgrond	85
3.4.5	Schadevergoeding bij onrechtmatige daad	86
3.4.6	Aansprakelijkheid en risicoaansprakelijkheid	88
	Samenvatting	90
4	Kopen	93
4.1	Koopovereenkomst	95
4.2	Partijen bij een koopovereenkomst	96
4.3	Verplichtingen van de verkoper	97
4.3.1	De zaak	97
4.3.2	De levering	99
4.3.3	Het tijdstip van de levering	100
4.4	Verplichtingen van de koper	100
4.4.1	De hoogte van het bedrag	101
4.4.2	Het tijdstip van de betaling	102
4.5	Nakoming van de koopovereenkomst	103
4.5.1	Rechten van de koper bij niet-nakoming door de verkoper	104
4.5.2	Rechten van de verkoper bij niet-nakoming door de koper	107
4.6	Digitale inhoud	108
	Samenvatting	110
5	Huren	113
5.1	Huurovereenkomst	115
5.2	Partijen en hun verplichtingen	116
5.2.1	Algemene verplichtingen van de verhuurder	117
5.2.2	Algemene verplichtingen van de huurder	118

5.3	Nakoming van de huurovereenkomst	119
5.4	Huur van woonruimte	122
5.4.1	Woonruimte	122
5.4.2	Partijen bij de huur van woonruimte	123
5.4.3	Kosten voor de huur van woonruimte	125
5.5	Onderhoud en veranderingen aan de woning	127
5.5.1	Onderhoud van de woning	127
5.5.2	Veranderingen aan de woning	128
5.6	Einde van de huur van woonruimte	130
5.6.1	Beëindiging met wederzijds goedvinden	131
5.6.2	Opzegging van de huurovereenkomst	131
5.6.3	Ontbinding van de huurovereenkomst	133
5.6.4	Huurovereenkomst voor bepaalde tijd	134
5.6.5	Overlijden van de huurder	135
5.6.6	Gevolgen van beëindiging voor de medehuurder, medebewoner en onderhuurder	135
5.7	Overlast en woningontuiming	136
	Samenvatting	139
6	Schulden	143
6.1	Als schulden een probleem worden	145
6.2	Positie van de schuldeiser: incasso en beslaglegging	145
6.2.1	Incassoprocedure	146
6.2.2	Beslaglegging	151
6.3	Schuldhelpverlening	153
6.3.1	Gemeentelijke schuldhelpverlening	154
6.3.2	Verhelpen van de bestaande schuldensituatie	154
6.3.3	Voorkomen van een nieuwe schuldensituatie	159
6.4	Wet schuldsanering natuurlijke personen	161
6.4.1	Procedure van de wettelijke schuldsanering	162
6.4.2	Gevolgen van de wettelijke schuldsanering voor de schuldenaar en schuldeisers	164
6.4.3	Tussentijdse beëindiging of wijziging van de wettelijke schuldsanering	165
6.4.4	Bewindvoerder en andere betrokkenen bij de wettelijke schuldsanering	165
	Samenvatting	167
7	Samenlevingsvormen en scheiding	171
7.1	Personen- en familierecht algemeen	173
7.2	Algemene begrippen	173
7.2.1	Persoonlijkheid	174
7.2.2	Bloedverwantschap en aanverwantschap	174
7.2.3	Naamrecht	176
7.2.4	Geslachtsaanduiding in de geboorteakte	178

- 7.2.5 Woonplaats 179
- 7.2.6 Ambtenaar van de burgerlijke stand 180
- 7.3 Samenlevingsvormen 180
 - 7.3.1 Huwelijk 180
 - 7.3.2 Geregistreerd partnerschap 183
 - 7.3.3 Samenwonende partners 184
- 7.4 Scheiding 185
 - 7.4.1 Echtscheiding 187
 - 7.4.2 Beëindiging van het geregistreerd partnerschap 191
 - 7.4.3 Beëindiging van het samenwonen 192
- 7.5 Partneralimentatie 193
 - 7.5.1 Hoogte van de alimentatie 194
 - 7.5.2 Verandering van de alimentatieverplichting 195
 - 7.5.3 Duur van de alimentatie 195
- 7.6 Kinderalimentatie 196
- 7.7 Kinderen en scheiding 197
 - 7.7.1 Gezag van ouders over de kinderen 197
 - 7.7.2 Zorg, omgang, informatie en consultatie 199
 - 7.7.3 Belangenbehartiging van een kind bij de scheiding 202
- 7.8 Scheidings- en omgangsmediation en begeleiding 203
 - Samenvatting 206

- 8 Ouderschap en gezag 209**
 - 8.1 Juridisch ouderschap 211
 - 8.1.1 Betekenis en rechtsgevolgen van juridisch ouderschap 211
 - 8.1.2 Ontstaan van juridisch ouderschap 212
 - 8.1.3 Juridisch ouderschap van twee mannen 220
 - 8.2 Ouderlijk gezag en voogdij 221
 - 8.2.1 Ouderlijk gezag 221
 - 8.2.2 Gezamenlijk ouderlijk gezag 223
 - 8.2.3 Ouderlijk gezag door één ouder 225
 - 8.2.4 Voogdij 226
 - 8.3 Wettelijke vertegenwoordiging van minderjarigen 228
 - 8.3.1 Rechtshandelingen door minderjarigen 228
 - 8.4 Pleegouderschap 230
 - 8.4.1 Toegang tot pleegzorg 231
 - 8.4.2 Pleegouders 231
 - 8.4.3 Rechten en bevoegdheden van pleegouders 232
 - Samenvatting 234

- 9 Jeugdhulp 237**
 - 9.1 Jeugdhulp in Nederland 239
 - 9.2 Wettelijke regelingen 242
 - 9.2.1 Verdragsbepalingen 242
 - 9.2.2 Jeugdwet 243

9.2.3	Kwaliteitseisen in de Jeugdwet	248
9.2.4	Burgerlijk Wetboek: kindbeschermingsmaatregelen	248
9.3	Samenwerking binnen de jeugdhulp	249
9.4	Kinderbeschermingsmaatregelen	253
9.4.1	Drangtoepassing	254
9.4.2	Ondertoezichtstelling (ots)	255
9.4.3	Uithuisplaatsing van jeugdigen	259
9.4.4	Uithuisplaatsing met een machtiging gesloten jeugdhulp	261
9.4.5	Gezagsbeëindigende maatregel	265
9.4.6	Voorlopige justitiële kindbeschermingsmaatregelen	266
9.5	Rechtsbescherming van ouders en jeugdigen	268
9.5.1	Bezwaarschriftprocedure	268
9.5.2	Klachtrechtprocedure	269
9.5.3	Civielrechtelijke procedure in het personen- en familierecht	269
9.5.4	Professioneel toezicht (SKJ)	270
9.5.5	Geschillenregeling	271
	Samenvatting	272
10	Gezondheidsrecht	275
10.1	Uitgangspunten in het gezondheidsrecht	277
10.1.1	Grondrechten en recht op zelfbeschikking	278
10.1.2	Zorgplicht van de overheid	281
10.1.3	Rechtspositie van patiënten	284
10.1.4	Rechtsbescherming	286
10.2	Patiëntenrechten in de WGBO	286
10.2.1	Recht op informatie	287
10.2.2	Toestemmingsvereiste	288
10.2.3	Inzage- en correctierecht	288
10.2.4	Beroepsgeheim	290
10.3	Vertegenwoordiging	290
10.3.1	Vertegenwoordiging van een wilsonbekwame patiënt	291
10.3.2	Vertegenwoordiging van een minderjarige tot 18 jaar	293
10.4	Dwang in de zorg	295
10.4.1	Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvggz)	296
10.4.2	Wet zorg en dwang (Wzd)	301
10.4.3	Wet forensische zorg (Wfz)	305
10.4.4	Rechten en beperkingen bij gedwongen opname en/of zorg	306
10.5	Rechtsbescherming voor de betrokkenen	308
10.5.1	Kwaliteit en klachten in de gezondheidszorg	308
10.5.2	Tuchtrect op grond van de Wet BIG	310
10.5.3	Taak van de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd	312
10.5.4	Schadevergoeding via de burgerlijke rechter	312
10.5.5	Aangifte van een strafbaar feit	313
	Samenvatting	314

11	Werken	317
11.1	Kader van de arbeidsovereenkomst	319
11.2	Arbeidsovereenkomst	320
11.2.1	Drie kenmerken van de arbeidsovereenkomst	320
11.2.2	Totstandkoming van de arbeidsovereenkomst	321
11.2.3	Inhoud van de arbeidsovereenkomst	322
11.2.4	Duur van de arbeidsovereenkomst	323
11.2.5	Proeftijd	325
11.2.6	Uitzendovereenkomst	325
11.3	Verplichtingen en rechten van de werknemer	326
11.3.1	Verplichtingen van de werknemer	327
11.3.2	Rechten van de werknemer	329
11.3.3	Positie van minderjarige werknemers	332
11.4	Verplichtingen van de werkgever	333
11.4.1	Zorg voor veilige arbeidsomstandigheden	334
11.4.2	Re-integratie van arbeidsongeschikte werknemers	335
11.4.3	Aansprakelijkheid voor werknemers	336
11.5	Einde van de arbeidsovereenkomst	336
11.5.1	Beëindiging met wederzijdse instemming	337
11.5.2	Einde van rechtswege	337
11.5.3	Eenzijdige opzegging	338
11.5.4	Ontbinding van de arbeidsovereenkomst	343
11.5.5	Wijzen van beëindiging van de arbeidsovereenkomst	344
11.6	Medezeggenschap	345
	Samenvatting	347
12	Sociale zekerheid bij ziekte en arbeidsongeschiktheid	351
12.1	Socialezekerheidsstelsel	353
12.1.1	Uitgangspunten van sociale zekerheid	353
12.1.2	Sociale verzekeringen en sociale voorzieningen	355
12.1.3	Toekenning van uitkering, verplichtingen en sancties	361
12.2	Ziekte en arbeidsongeschiktheid	366
12.2.1	Loondoorbetaling bij ziekte op grond van het BW	366
12.2.2	Recht op een uitkering op grond van de Ziektewet (ZW)	367
12.2.3	Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (Wet WIA)	369
12.2.4	Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong)	376
12.2.5	WAZO: combineren van arbeid en zorg	381
12.3	Medische en verzorgingskosten	382
12.3.1	Het (medische) zorg- en dienstverleningsstelsel	383
12.3.2	Wet maatschappelijke ondersteuning 2015	384
12.3.3	Zorgverzekeringswet (Zvw)	389
12.3.4	Wet langdurige zorg (Wlz)	391
	Samenvatting	397

13	Sociale zekerheid bij werkloosheid, werk en ouderdom	401
13.1	Positie in het socialezekerheidsstelsel	403
13.2	Werkloosheidswet	403
13.2.1	IOW, IOAW en IOAZ	408
13.2.2	Toeslagenwet	410
13.3	Participatiewet	411
13.3.1	Doel van de Participatiewet	412
13.3.2	Vaststellen van het recht op een Pw-uitkering	414
13.3.3	Middelentoets	417
13.3.4	Hoogte en duur bijstandsuitkering	420
13.3.5	Kostendelende medebewoners	421
13.3.6	Aanvullende inkomensondersteuning	422
13.3.7	Terugvordering en verhaal van te veel betaalde bijstand	423
13.4	Re-integratie en arbeidsactivering	424
13.4.1	Taak van de uitvoeringsorganen bij re-integratie	425
13.4.2	Re-integratie door het UWV	426
13.4.3	Re-integratie door gemeenten	428
13.5	Ouderdom	431
	Samenvatting	435
14	Strafrecht	439
14.1	Rol van het strafrecht in de samenleving	441
14.2	Strafbaarheid	442
14.2.1	Beschermingsbeginselen in het strafrecht	442
14.2.2	Strafbepalingen	443
14.2.3	Strafbaar feit	444
14.2.4	Strafuitsluitingsgronden	446
14.2.5	Strafbare poging en strafbare voorbereiding	449
14.2.6	Verschillende daders bij een strafbaar feit	450
14.3	Personen in het strafproces	452
14.3.1	Opsporingsambtenaren	452
14.3.2	Openbaar Ministerie	452
14.3.3	Rechter-commissaris	453
14.3.4	Strafrechter	454
14.3.5	Verdachte	455
14.3.6	Raadsman	456
14.3.7	Reclasseringsmedewerker	456
14.3.8	Slachtoffer	457
14.4	Positie van de verdachte in het strafproces	459
14.4.1	Vrijheidsbeperkende dwangmiddelen	460
14.4.2	Dwangmiddelen tegen de persoon van de verdachte	464
14.4.3	Herstelrecht in het strafproces	466
14.5	Onderzoek ter terechtzitting	467
14.5.1	Dagvaarding	468
14.5.2	Onderzoek ter terechtzitting	468

- 14.5.3 Rechterlijke uitspraak 470
- 14.6 Bijzondere regels in het jeugdstrafrecht 472
- 14.7 Straffen en maatregelen 474
 - 14.7.1 OM-afdoening 474
 - 14.7.2 Straffen en maatregelen voor volwassenen 475
 - 14.7.3 Straffen en maatregelen voor adolescenten 482
 - 14.7.4 Jeugdstraffen en -maatregelen 482
 - Samenvatting 489

15 **Vreemdelingen** 493

- 15.1 Nederlandschap 495
 - 15.1.1 Verkrijgen van het Nederlandschap 495
 - 15.1.2 Dubbele nationaliteit 497
- 15.2 Toegang en rechtmatig verblijf van vreemdelingen 497
 - 15.2.1 Juridisch kader voor toegang en verblijf en uitvoerende instanties 498
 - 15.2.2 Toegang tot Nederland 500
 - 15.2.3 Kort verblijf 500
 - 15.2.4 Lang verblijf 501
- 15.3 Verblijfsvergunning 502
 - 15.3.1 Verblijfsvergunning regulier 503
 - 15.3.2 Verblijfsvergunning asiel 507
- 15.4 Uitgeprocedeerd – en dan? 511
 - 15.4.1 Rechtspositie van illegalen 511
 - 15.4.2 Uitzetting 512
- 15.5 Inburgering 513
 - Samenvatting 514

16 **Hulp- en dienstverlening** 517

- 16.1 Organisatie van hulp- en dienstverlening 519
- 16.2 Bekwaamheid en professionaliteit 520
- 16.3 Relatie van de professional met de cliënt 522
 - 16.3.1 Recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer 522
 - 16.3.2 Recht op onaantastbaarheid van het menselijk lichaam 525
- 16.4 Werken in een instelling of organisatie 525
 - 16.4.1 Taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden 526
 - 16.4.2 Protocollen 526
 - 16.4.3 Beleid 527
- 16.5 Spanningsveld tussen regelgeving en praktijk 528
- 16.6 Aansprakelijkheid voor het eigen handelen 529
 - Samenvatting 532

Afkortingenlijst 533

Register 537

Inleiding

Mens en recht is bedoeld voor de opleidingen in het sociaal domein (welzijn en samenleving, zorg en jeugd). Als uitgangspunt voor het boek dienen de kerntaken en kwalificaties uit het *Landelijk opleidingsdocument sociaal werk*. Deze kerntaken en kwalificaties hebben betrekking op het werken met en ten behoeve van cliënten en hun sociale netwerk (informeel en formeel), al dan niet in een regulatieve cyclus, binnen en vanuit een organisatie en haar veranderende maatschappelijke, politieke en sociale structuren.

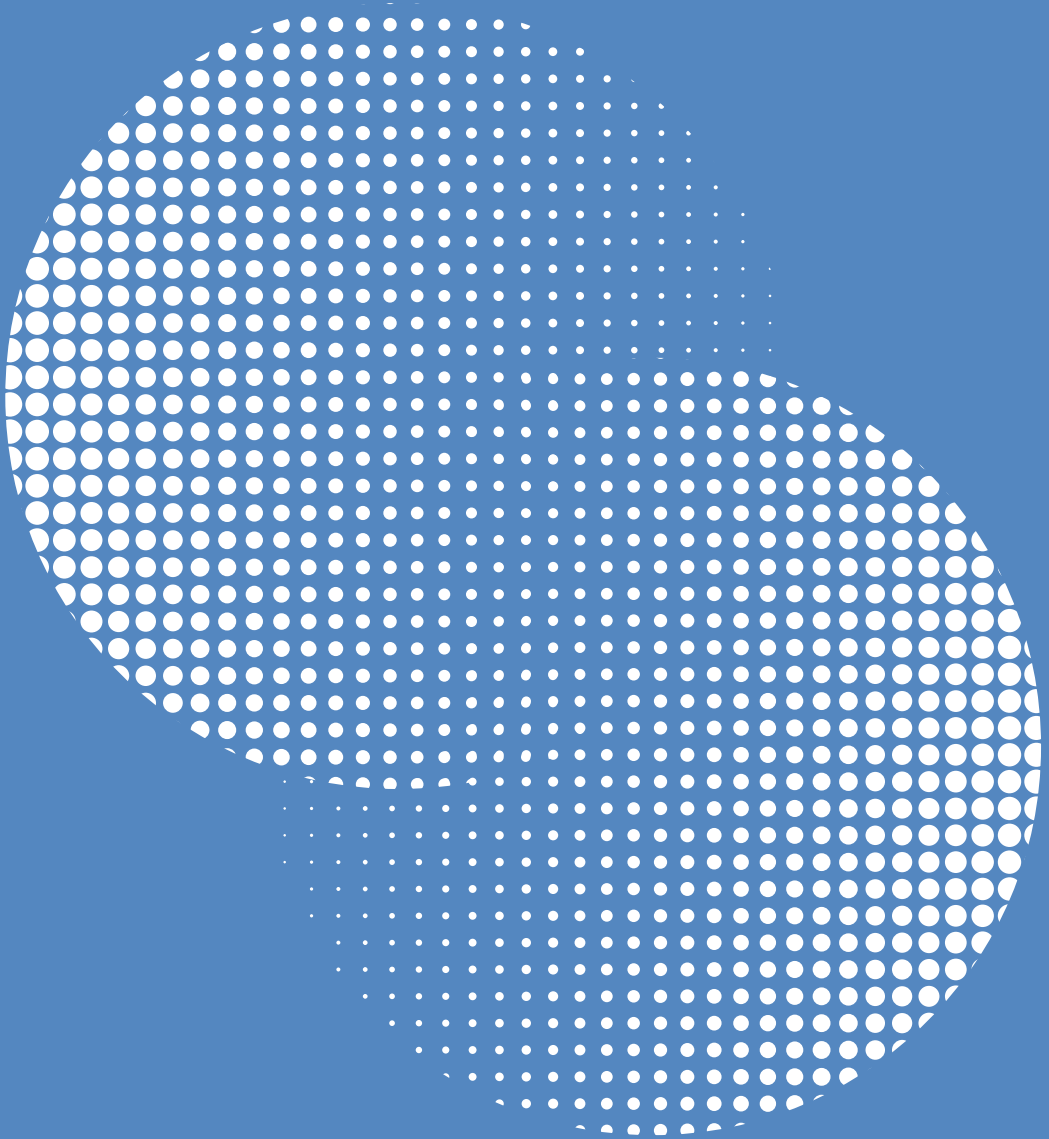
Professionals in het domein sociaal werk raken in hun werk regelmatig aan andere domeinen, zoals het gezondheidsdomein en het juridisch domein. Kennis van en inzicht in algemene wet- en regelgeving en vaak ook specifieke wet- en regelgeving is cruciaal om mensen hun weg te helpen vinden in de voor hen relevante regelgeving en instituties en ze bij te staan bij financiële vraagstukken op bijvoorbeeld het gebied van werk en inkomen. Als in sociale vraagstukken de juridische aspecten domineren, zijn andere specialisten nodig, zoals sociaal-juridisch dienstverleners of andere juridisch deskundigen. Het is van groot belang dat professionals in het domein sociaal werk een zodanige mate van juridische kennis bezitten dat zij weten wanneer in het belang van hun cliënten specialistische hulp moet worden ingeschakeld.

Wat betreft hun eigen arbeidsomgeving wordt van professionals in het domein sociaal werk verwacht dat zij een bijdrage leveren aan het beleid, het beheer en de kwaliteitszorg van de organisatie. Ten slotte is er nog het aspect van de eigen professionalisering en het professioneel ondernemerschap. De juridische rode draad bij al deze kwalificaties wordt gevormd door de kennis van het recht, het kunnen toepassen van die kennis en het inzicht in de werking van het recht.

Mens en recht is als volgt opgezet: de eerste twee hoofdstukken vormen een inleiding in het recht, het procesrecht en de rechtsbescherming. Ook worden diverse rechtsgebieden behandeld die een rol spelen in het domein sociaal werk. Achtereenvolgens komen daarna aan bod: het verbintenissenrecht, waarbij nader wordt ingezoomd op de koop- en huurovereenkomst en de schuldenproblematiek, het personen- en familierecht met de juridische aspecten van ouderschap en gezag, de jeugdzorg, het gezondheidsrecht, het arbeidsrecht, het socialezekerheidsrecht, het strafrecht en het vreemdelingenrecht. In elk hoofdstuk staat de cliënt in

diverse privaatrechtelijke en publiekrechtelijke situaties centraal, wordt de juridische problematiek in de sociale context bekeken en worden de juridische mogelijkheden van en voor de cliënt of cliëntgroepen behandeld.

Professionals in het domein sociaal werk hebben ook te maken met cliënten die geconfronteerd worden met juridische procedures. Het is belangrijk dat de professional enig inzicht heeft in de praktijk van het procesrecht. Dit is daarom niet zoals gebruikelijk in een apart hoofdstuk opgenomen, maar het wordt behandeld bij het onderwerp van het geschil. Zo worden bijvoorbeeld de incassoprocedure en de beslaglegging besproken in het hoofdstuk over schulden, de procedure voor de huisuitzetting in het hoofdstuk over huren, de ontbindingsprocedure in het hoofdstuk over werken en de verzoekschriftprocedure in het hoofdstuk over personen- en familierecht. De praktijk van het strafproces komt aan de orde bij de behandeling van het strafrecht. De hoofdlijnen van het bestuursprocesrecht worden in het kort besproken in hoofdstuk 2, de specifieke praktijksituaties worden uitgewerkt in de hoofdstukken over sociale zekerheid, familie en jeugd, gezondheid en vreemdelingen. Het laatste hoofdstuk behandelt de juridische relatie van de professional in het domein sociaal werk tot de cliënt(en), evenals zijn verantwoordelijkheden, de juridische dilemma's die zich voordoen bij een conflict van plichten, de aansprakelijkheid en de werkomgeving. Daarnaast worden de juridische interventiemogelijkheden besproken waarmee de professional in het domein sociaal werk de rechtsbescherming voor zijn cliënt(en) kan optimaliseren en kan anticiperen op juridische acties van derden of van de overheid. De vele voorbeelden sluiten nauw aan bij de huidige beroepspraktijk. De lezer wordt aangezet tot nadenken over de werking van het recht, het juridisch systeem en de consequenties voor de praktijk.



Recht en regels

Het recht omvat een heel stelsel van regels waaraan zowel de overheid als burgers en organisaties zich moeten houden. Die regels zijn bedoeld om de samenleving te ordenen en conflicten te voorkomen of op te lossen. Verkeersregels, belastingregels en regels van consumentenrecht, arbeidsrecht of jeugdrecht worden speciaal voor dit doel gemaakt en worden hernieuwd als dat nodig is. Grondrechten nemen in het recht een bijzondere plaats in. Recht is niet hetzelfde als rechtvaardigheid. Het is belangrijk om te beseffen dat dit ook geldt in het sociaal werk.

1

- 1.1 Waarom is er recht? 19
- 1.2 Vindplaatsen van het recht 20
- 1.3 Aard van de regels 24
- 1.4 Grondrechten 28
- 1.5 Recht en de praktijk van het sociaal werk 30

OPENINGSCASUS | Jongeren met een zorgvraag

De heer Brons is vrijwilliger bij de popgroep Tadamun, waarin muzikanten met een verstandelijke beperking op professionele wijze en met veel plezier muziek maken in allerlei stijlen. De heer Brons is begaan met het lot van gehandicapte jongeren. Hij fronste zijn wenkbrauwen toen hij onlangs het volgende bericht las:

‘Onze zoon van 18 jaar zwerft al enkele maanden op straat. Hij brengt de nacht door in lege gebouwen, buiten op een bank, in de zwerversopvang en waar dan ook. Onze zoon is verstandelijk beperkt en heeft een intensieve zorgvraag. Hij heeft behoefte aan een vast en deskundig team, een woonvorm met maximaal zes medebewoners, een goede daginvulling en een slaapdienst. Het huis was er: een grote flat van Stichting Honk. Daar waren ook enkele medebewoners en een slaapdienst. Met de medebewoners liep het helemaal fout door agressie, drank en drugs. De hulpverleners en invalkrachten konden het niet aan en

gebruikten soms grof geweld, ook tegen onze zoon. Hij bleef als enige bewoner over, waarna de slaapdienst meteen werd wegbezuinigd. Kort daarop heeft hij een grote brand veroorzaakt toen hij 's nachts nasi ging opbakken in een plastic schaalpje. De Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) is een onderzoek gestart naar het zorgbeleid van de stichting. Onze zoon is de dupe, want hij krijgt niet de zorg die hij nodig heeft.’

Na het lezen van het bericht kwamen er enkele vragen bij de heer Brons op. Welke rechten hebben jongeren met een beperking die in een particuliere instelling verblijven? Wat kunnen hun ouders doen als de instelling haar verplichtingen niet nakomt? Is de instelling verantwoordelijk als de verzorging door de individuele hulpverleners tekortschiet? Kan de IGJ maatregelen nemen om de jongeren te beschermen? De heer Brons zou graag willen weten hoe dit allemaal geregeld is.

1.1 Waarom is er recht?

In de Nederlandse samenleving leven en handelen mensen en organisaties met dikwijls verschillende belangen. Neem bijvoorbeeld een student die via een webshop studieboeken koopt. Ze wil zekerheid dat ze de juiste boeken krijgt en dat ze op tijd worden geleverd, en de verkoper wil er zeker van zijn dat de student hem op tijd betaalt. Om te voorkomen dat er conflicten ontstaan, kunnen duidelijke afspraken worden gemaakt. Maar wat als een van de partijen niet aan haar verplichtingen voldoet? Soms is er geen sprake van verschillende of zelfs tegengestelde belangen, maar hebben partijen verschillende verwachtingen. Denk aan een plastisch chirurg die op medisch kundige wijze een borstverkleining uitvoert, terwijl het resultaat de patiënt zo tegenvalt dat ze er zelfs psychische klachten van krijgt. Is de chirurg dan verplicht om een schadevergoeding te betalen? Een ander voorbeeld is de overheid die burgers verplicht om belasting te betalen en verdachten van strafbare feiten vervolgt. Mag de overheid dit zomaar doen? In alle genoemde gevallen gaat het om rechten en plichten van individuen en van de overheid. Deze rechten en plichten komen voort uit normen en waarden die algemeen gelden in de maatschappij. Zo'n norm is bijvoorbeeld dat afspraken moeten worden nagekomen of dat iemand een ander geen schade mag toebrengen. Door dit in zogenoemde rechtsregels vast te leggen, met de wijze waarop die regels gehandhaafd kunnen worden, krijgt het recht vorm.

Rechten en plichten

Normen en waarden

Rechtsregels

VOORBEELD | Mishandeling wordt gestraft

'Mishandeling wordt gestraft' is een rechtsregel. De norm die hieraan ten grondslag ligt is dat iemand een ander niet mag mishandelen.

Doelmatige ordening

Spelregels

Sturing gedrag

Het recht brengt een doelmatige ordening aan in de samenleving. Verkeersregels zorgen er bijvoorbeeld voor dat het geen chaos wordt op de weg. En door het eigendomsrecht kan de eigenaar doorgaans ongestoord zijn bezittingen gebruiken. Tevens geeft het recht spelregels voor gedragingen tussen individuen onderling en voor het handelen door de overheid. Daarnaast stuurt het recht het individuele gedrag van burgers.

Rechtvaardigheid

Recht en rechtvaardigheid zijn geen synoniemen, maar het recht is in beginsel wel gericht op rechtvaardigheid. Iemand die de wet overtreedt, moet een terechte straf ondergaan en het recht moet de zwakkeren beschermen. Toch gebeurt dit in de praktijk niet altijd. Kijk maar naar het bericht in de openingscasus. Dit heeft enerzijds te maken met het feit dat niet iedereen op de hoogte is van zijn rechten (en plichten) en anderzijds omdat er nu eenmaal een spanningsveld is door de verschillende belangentegenstellingen. Bovendien is er verschil tussen gelijk hebben en gelijk krijgen. De kans hierop is groter naarmate iemand meer kennis heeft van het recht.

1.2 Vindplaatsen van het recht

Rechtsbronnen

Recht is er niet zomaar. Het wordt door mensen gemaakt. Pas als regels algemeen als rechtsregels zijn aanvaard en vastgesteld, behoren ze tot het recht. De samenleving verandert en daarmee ook de inhoud van het recht, maar de vindplaatsen van het recht – de zogenoemde rechtsbronnen – zijn nog steeds dezelfde. Het zijn er vier:

- 1 de wet- en regelgeving (zie subparagraaf 1.2.1);
- 2 de jurisprudentie (zie subparagraaf 1.2.2);
- 3 de gewoonte (zie subparagraaf 1.2.3);
- 4 verdragen (zie subparagraaf 1.2.4).

1.2.1 Wet- en regelgeving

Wetten

Wetten bevatten rechtsregels die zijn vastgesteld door de overheid. Tot de overheid behoort onze centrale volksvertegenwoordiging, bestaande uit de Eerste en Tweede Kamer, ook wel de Staten-Generaal genoemd. Ook lagere overheidsorganen – zoals ministers, Provinciale Staten en de gemeenteraad – kunnen rechtsregels vaststellen. De hoogste wetgever in Nederland is echter de Staten-Generaal samen met de regering (dit zijn de koning en de ministers samen). Een wet komt tot stand als de regering en de Staten-Generaal met een wetsvoorstel instemmen.

VOORBEELD | De Jeugdwet

Begin 2014 hebben de regering en de Staten-Generaal ingestemd met de Jeugdwet. Deze wet bevat regels voor de verantwoordelijkheid van gemeenten voor preventie, ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en ouders bij opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen.

Wetsartikelen

Alleen wetten die afkomstig zijn van de hoogste wetgever worden met het begrip wet aangeduid. We kennen bijvoorbeeld het Burgerlijk Wetboek, de Jeugdwet en de Gemeentewet. De bepalingen in deze wetten zijn allemaal genummerd en worden wetsartikelen genoemd. Een wetsartikel kan bestaan uit meerdere leden. De titel van de wet wordt dikwijls afgekort: BW staat voor Burgerlijk Wetboek. We geven hier een voorbeeld van art. 1:247 BW waarin het ouderlijk gezag is geregeld. De 1 staat voor Boek 1 van het BW. Zoek dit zelf eens op via Google. Typ burgerlijk wetboek 1 in en ga naar wetten.overheid.nl. Scroll daarna naar het juiste artikelnummer. Dit wetsartikel heeft vijf leden.

VOORBEELD | Een wetsartikel**Art. 1:247 lid 1 en 2 BW**

- 1 Het ouderlijk gezag omvat de plicht en het recht van de ouder zijn minderjarig kind te verzorgen en op te voeden.
- 2 Onder verzorging en opvoeding worden mede verstaan de zorg en de verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn en de veiligheid van het kind alsmede het bevorderen van de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid. In de verzorging en opvoeding van het kind passen de ouders geen geestelijk of lichamelijk geweld of enige andere vernederende behandeling toe.

Grondwet

De hoogste wet in Nederland is de Grondwet (Gw). Hierin staan onder andere de grondrechten, die in paragraaf 1.4 aan de orde komen.

Koninklijk besluit

In lagere regelgeving komt het woord wet niet voor. Een regeling die afkomstig is van de regering, dus zonder dat de Staten-Generaal erbij betrokken zijn, wordt een koninklijk besluit (KB) genoemd. Zoals gezegd wordt de regering gevormd door de ministers en de koning (thans koning Willem-Alexander) samen, vandaar de term koninklijk besluit. De regering houdt zich overigens niet alleen bezig met regelgeving. Er zijn dus ook KB's die geen regels bevatten. Een KB dat wel regels bevat, wordt een algemene maatregel van bestuur (AMvB) genoemd. Een regeling die afkomstig is van een minister wordt een ministeriële regeling genoemd. Nederland is verdeeld in provincies en daarin liggen verschillende gemeenten. Provinciale Staten kunnen regels vaststellen voor hun provincie, de gemeenteraad kan dit doen voor het grondgebied van de gemeente. Een regeling van Provinciale Staten of van de gemeenteraad wordt een verordening genoemd.

Algemene maatregel van bestuur

Ministeriële regeling

Verordening

VOORBEELD | De APV van Den Haag

De gemeenteraad van Den Haag heeft de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) vastgesteld. In art. 3.3 lid 1 van de APV is het volgende bepaald: 'Het is verboden een seksbedrijf uit te oefenen of te wijzigen zonder vergunning.'

Gemeenschapsverordeningen en -richtlijnen

Ook buiten Nederland worden rechtsregels gemaakt. Nederland is lid van de Europese Unie (EU) en heeft een deel van haar regelgevende bevoegdheden overgedragen aan organen van de EU. Deze organen stellen verordeningen en richtlijnen vast die gelden in de gehele Europese Unie. Deze zogeheten gemeenschapsverordeningen en -richtlijnen zijn daarmee zelfs hoger dan de Nederlandse Grondwet.

Tot de rechtsbron 'wet' behoren dus de wetten en de lagere regelgeving in Nederland en de hogere regelgeving van de EU. De rangorde in de regelingen wordt in subparagraaf 1.3.2 verder uitgewerkt.

1.2.2 Jurisprudentie

Vonnis, uitspraak
of arrest

Een tweede rechtsbron is de jurisprudentie. Jurisprudentie ontstaat doordat algemene regels in de diverse wetten en in de overige regelgeving moeten worden toegepast in individuele situaties die vaak heel verschillend zijn. Het is de taak van de rechter om uit te maken hoe de regels zijn bedoeld. Hij doet dit door de rechtsregels te interpreteren en de uitkomst ervan te formuleren in een uitspraak. Afhankelijk van de soort zaak of het niveau waarop er recht wordt gesproken wordt zo'n uitspraak vonnis, uitspraak of arrest genoemd. Een uitspraak van de Hoge Raad der Nederlanden – de hoogste rechter in Nederland – is een arrest. Elke uitspraak heeft een uniek nummer en wordt bij publicatie voorafgegaan door de letters ECLI.

VOORBEELD | Scheiden doet lijden

Een zeer vermogend man trouwde een arme vrouw. Het huwelijk liep stuk en het stel ging scheiden. De man vond het niet terecht dat het vermogen (dit zijn het geld en de bezittingen van iemand) na de echtscheiding in tweeën werd verdeeld en dat zijn ex-vrouw dus de helft van zijn enorme vermogen kreeg. De zaak werd aan de Hoge Raad voorgelegd die oordeelde: 'Nu partijen gehuwd waren in algehele gemeenschap van goederen en zij geen echtscheidingsconvenant hebben gemaakt, geldt de in art. 1:100 lid 1 BW neergelegde regel van verdeling bij helfte van de ontbonden gemeenschap. Een afwijking van die regel is niet geheel uitgesloten. Zij kan evenwel niet dan in zeer uitzonderlijke gevallen worden aangenomen.'

Bron: ECLI:NL:HR:2003:AF7541

De Hoge Raad bepaalde in het arrest over de echtscheidingszaak dat beide ex-partners bij een echtscheiding volgens de wet recht hebben op de helft van hun gezamenlijke vermogen, maar dat afwijking van deze regel in zeer uitzonderlijke gevallen mogelijk is. Het laatstgenoemde staat niet precies zo in de wet en hiermee vulde de Hoge Raad de rechtsregel over de verdeling van het vermogen nader in.

De rechter vult dus zelf de normen in die niet duidelijk genoeg in de wet staan, of die al wel in de maatschappij gelden, maar nog niet in de wet zijn beschreven. Art. 2 lid 1 Wet kwaliteit, klachten en geschillen zorg (Wkkgz) stelt bijvoorbeeld: 'De zorgaanbieder biedt goede zorg aan.' Het tweede lid vermeldt onder a. wat onder goede zorg wordt verstaan: 'zorg van goede kwaliteit en van goed niveau die in ieder geval veilig, doeltreffend, doelmatig en cliëntgericht is, tijdig wordt verleend, en is afgestemd op de reële behoefte van de cliënt'. De rechter zal moeten uitmaken hoe goede zorg er in de praktijk uitziet. Stel dat de rechter wordt gevraagd om een uitspraak te doen over de situatie van de verstandelijk beperkte jongen in

de openingscasus, dan zal de rechter antwoord moeten geven op de vraag of hier sprake is van goede zorg. Als de antwoorden niet duidelijk in de wet- en regelgeving te vinden zijn, dan zullen deze dus in de jurisprudentie moeten worden gevonden.

Rechtersrecht Omdat in de rechtspraak nieuw recht wordt gevormd door rechters, wordt jurisprudentie ook wel rechtersrecht genoemd. Jurisprudentie behoort tot het zogenoemde ongeschreven recht.

VOORBEELD | Ongeschreven recht

Een man eist bij de rechter schadevergoeding van zijn buurman, omdat de wortels van zijn boom op de erfgrans schade hebben toegebracht aan de fundering. De rechter wijst dit af en stelt dat de man de wortels in zijn tuin bijtijds had kunnen en mogen afhakken. De rechter spreekt het vonnis hardop uit. Hoewel het vonnis daarna wordt gepubliceerd onder ECLI:NL:RBZWB:2023:4483 behoort de uitspraak tot het ongeschreven recht.

1.2.3 Gewoonte

Gewoonterecht Een derde rechtsbron die net als de jurisprudentie tot het zogenoemde ongeschreven recht behoort, is de gewoonte. De regels van gewoonterecht zijn niet ergens opgetekend, maar ontstaan in de loop van de tijd door het gebruik ervan in algemene kring. Regels van gewoonterecht komen maar weinig voor. Een voorbeeld is de ongeschreven regel dat het kabinet het vertrouwen moet hebben van de Tweede Kamer om te kunnen regeren. Een gewoonte die in strijd is met het recht valt niet onder gewoonterecht. De in sommige kringen geaccepteerde gewoonte om in het openbaar tegen een boom of kerk te plassen valt niet onder gewoonterecht.

1.2.4 Verdrag

Ratificatie De vierde rechtsbron is het recht dat in verdragen is vastgelegd. Verdragen zijn afspraken tussen twee of meer staten (landen) die op schrift zijn gesteld en die gelden in de staten die partij zijn bij het verdrag. Daartoe moeten de staten dit verdrag wel hebben geratificeerd. Dat wil zeggen: zich ermee akkoord hebben verklaard. Nederland heeft bijvoorbeeld het Internationaal Verdrag inzake de rechten van het kind (IVRK) geratificeerd. Daarom geldt in Nederland art. 16 lid 1 IVRK, dat luidt:

‘Geen enkel kind mag worden onderworpen aan willekeurige of onrechtmatige inmenging in zijn of haar privéleven.’

Verdragsregels staan – net als de regelgeving van de EU – boven de rechtsregels die in Nederland zijn gemaakt. Veel bepalingen in verdragen hebben directe werking. Dat wil zeggen dat iedereen zich er direct op kan beroepen, ook als ze niet zijn opgenomen in wetten of lagere regelgeving in Nederland. Ook art. 16 lid 1 IVRK heeft directe werking. Ieder kind in Nederland kan zich hierop beroepen als het nodig mocht zijn. Een ander belangrijk verdrag, dat na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog tot stand is gekomen en door Nederland is geratificeerd, is het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM).

VOORBEELD | Oma hoort ook bij de familie

Een Palestijnse grootmoeder die altijd voor haar kleinkinderen zorgde, blijft alleen in Syrië achter als haar dochter met de kinderen naar Nederland vertrekt. Nadat het gezin hier een verblijfsvergunning asiel heeft gekregen vraagt de kleinzoon gezinshereniging aan met zijn oma. Hij beroept zich hierbij op het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven in art. 8 EVRM.

1.3 Aard van de regels

Rechtsregels hebben niet allemaal dezelfde werking. Sommige rechtsregels zijn dwingend van aard, andere meer aanvullend. Dit komt aan de orde in subparagraaf 1.3.1. Verder bestaat er in de diverse regelingen een zekere rangorde. Dit wordt besproken in subparagraaf 1.3.2. Ook is er verschil in het recht zoals dat in de rechtsbronnen is vastgelegd en een persoonlijk recht van iemand dat daarvan is afgeleid. Dit is het onderwerp van subparagraaf 1.3.3.

1.3.1 Dwingend en aanvullend recht

Sommige rechtsregels leggen dwingend bepaalde rechten of plichten op aan individuen of partijen die een juridische relatie oftewel een rechtsbetrekking met elkaar hebben. Dit zijn regels van dwingend recht waarvan niet mag worden afgeweken. Andere rechtsregels geven partijen de mogelijkheid om zelf dingen nader te regelen. Dit is semidwingend recht. Semi betekent half. Een voorbeeld van semidwingend recht is te vinden in art. 7:241 BW over gebreken in een huurwoning.

VOORBEELD | Semidwingend recht

Art. 7:241 BW

'Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur wordt bepaald welke tekortkomingen in elk geval als gebreken worden aangemerkt. Van de

krachtens dit artikel vastgestelde bepalingen kan niet ten nadele van de huurder worden afgeweken.’

De tweede zin biedt een huurder en verhuurder dus de mogelijkheid om afspraken te maken in het voordeel van de huurder over gebreken in de huurwoning.

Aanvullend recht

Ten slotte zijn er regels die alleen gelden als specifieke afspraken ontbreken. Dit wordt aanvullend recht genoemd. Als partners bij een huwelijk bijvoorbeeld zelf niets anders afspreken, dan geldt de wet en zijn zij na de huwelijksvoltrekking in (beperkte) gemeenschap van goederen getrouwd (art. 1:94 BW).

Semidwingend en aanvullend recht komen vooral voor bij rechtsregels die betrekking hebben op het sluiten van een overeenkomst. Het uitgangspunt in het overeenkomstenrecht is namelijk dat partijen de inhoud van een overeenkomst zelf mogen bepalen. De wet legt dan een aantal rechten en plichten op aan partijen en vult aan als afspraken ontbreken. Als de wetgever een van de partijen wil beschermen, dan wordt een regel van dwingend recht vastgelegd. Dit is bijvoorbeeld het geval in art. 7:652 BW, waar de wet een werknemer beschermt tegen een werkgever die een langere proeftijd bedingt dan wettelijk is toegestaan.

VOORBEELD | Dwingend recht

Art. 7:652 BW

Lid 3

‘Bij het aangaan van een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd kan een proeftijd worden overeengekomen van ten hoogste twee maanden.’

Lid 8

‘Elk beding in strijd met dit artikel is nietig.’

Als de proeftijd langer is dan twee maanden, dan is er dus helemaal geen proeftijd.

In rechtsregels van dwingend recht staan vaak woorden als ‘moet’, ‘is verplicht’, of zoals in het hiervoor aangehaalde artikel: ‘is nietig’. Met nietig wordt bedoeld dat het beding (de voorwaarde) niet bestaat. Het is belangrijk om de aard van de rechtsregels in de gaten te houden en de relevante wetteksten altijd zorgvuldig te lezen.

1.3.2 Rangorde in regelingen

Rechtskracht

Niet alle regels hebben dezelfde rechtskracht. De rechtskracht is namelijk afhankelijk van het orgaan waarvan de regelgeving afkomstig is. In subparagraaf 1.2.1 kwam aan de orde dat wetten afkomstig zijn van onze hoogste wetgever, dat er verder in Nederland nog koninklijke besluiten, ministeriële regelingen en verordeningen worden vastgesteld en dat er daarnaast Europese regelgeving en verdragenrecht bestaat. In al deze regelingen bestaat de volgende rangorde, waarbij de eerstgenoemde regeling het hoogst in rang is:

- 1 verdragen;
- 2 Europese verordeningen en richtlijnen;
- 3 Grondwet;
- 4 overige wetten;
- 5 algemene maatregelen van bestuur;
- 6 ministeriële regelingen en richtlijnen;
- 7 provinciale verordeningen;
- 8 gemeentelijke verordeningen.

Om twee redenen is het van belang om deze rangorde te kennen. Ten eerste wordt in de hogere regelgeving niet alles tot in detail geregeld. Dit wordt dan overgelaten aan de lagere regelgevers, zoals in art. 2.1.4 lid 1 Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo 2015).

VOORBEELD | Regels in de wet en in verordeningen

Art. 2.1.4 lid 1 Wmo 2015

‘Bij verordening kan worden bepaald dat een cliënt een bijdrage in de kosten verschuldigd is voor het gebruik van een algemene voorziening.’

De verordening die hier wordt bedoeld is een gemeentelijke verordening. Gemeenteraden mogen dus bepalen dat cliënten een bijdrage moeten betalen. Om te zien hoe hoog die bijdrage is, moet de gemeentelijke verordening worden bestudeerd.

Ter verduidelijking volgt hier nog een ander voorbeeld. Art. 2a lid 1 Wet zorg en dwang (Wzd) regelt in het algemeen ambulante onvrijwillige zorg, dus zorg die buiten een instelling wordt verleend. Volgens het tweede lid van dit artikel wordt in een algemene maatregel van bestuur geregeld hoe die zorg binnen een instelling mag worden verleend en door wie, en hoe de zorgaanbieder hierop toezicht houdt. De AMvB die hier wordt bedoeld is het Besluit zorg en dwang. Hoofdstuk 2 van dit besluit bevat de nadere regels voor ambulante onvrijwillige zorg. De wet regelt dus dat er onvrijwillige zorg mag worden verleend, de AMvB geeft aan wie dit mag doen en op welke manier.

Ten tweede bevat het recht in verdragen en in de almaar omvangrijker wordende Europese regelgeving steeds vaker concrete, algemeen verbindende regels. Als de lagere regeling in Nederland in strijd is met deze hogere regeling en hierop een beroep wordt gedaan, dan kan de rechter de lagere regeling buiten toepassing laten. De rechter bepaalt dan dat de wet, die door de hoogste regelgever in Nederland tot stand is gekomen, voor dat specifieke geval niet geldt.

VOORBEELD | Rechter laat regeling buiten toepassing

Een Nederlandse man en een buitenlandse vrouw hebben samen een kind. De vrouw moet wegens ziekte haar studie beëindigen en verliest daardoor haar rechtmatig verblijf in Nederland. Door deze omstandigheid verliest haar partner zijn recht op bepaalde toeslagen (art. 9 Awir). De rechter oordeelt dat dit artikel in dit geval in strijd is met onder andere het recht op een gezinsleven in art. 8 EVRM en daarom buiten toepassing gelaten moet worden.

Bron: ECLI:NL:RVS:2014:3788

1.3.3 Objectief en subjectief recht

Het objectieve recht bevat alle geldende regels, dus alle rechten en plichten die in de rechtsbronnen zijn vastgelegd. We spreken dan ook van het objectieve recht als geheel. Een voorbeeld hiervan is art. 11 lid 1 van de Participatiewet (Pw):

'Iedere in Nederland woonachtige Nederlander die hier te lande in zodanige omstandigheden verkeert of dreigt te geraken dat hij niet over de nodige middelen beschikt om in de noodzakelijke kosten van het bestaan te voorzien, heeft recht op bijstand van overheidswege.'

Het recht op bijstand is een objectief recht. Iedereen die aan de voorwaarde van art. 11 lid 1 Pw voldoet, kan aanspraak maken op een bijstandsuitkering. Maar dat wil niet zeggen dat iedereen een persoonlijk, subjectief recht heeft op een bijstandsuitkering. Zo'n persoonlijk, subjectief recht moet van het objectieve recht worden afgeleid. Dat gebeurt als een bepaald recht specifiek wordt toegekend aan een individu.

Subjectief recht

VOORBEELD | Bijstandsuitkering, een subjectief recht

De heer Da Silva doet een beroep op art. 11 lid 1 Pw en vraagt bij het gemeentebestuur een bijstandsuitkering aan. Deze wordt hem toegekend. De heer Da Silva verkrijgt door het besluit van het gemeentebestuur een persoonlijk, subjectief recht op zijn bijstandsuitkering.

Omdat het objectieve recht ook plichten bevat, kan er vanzelfsprekend ook sprake zijn van subjectieve plichten.

VOORBEELD | Boete, een subjectieve plicht

Mevrouw Altun rijdt te hard en zij wordt geflitst. Een paar dagen later ontvangt zij bericht dat haar een boete is opgelegd. Mevrouw Altun krijgt door dit besluit de persoonlijke, subjectieve plicht om de boete te betalen.

Subjectieve rechten en plichten ontstaan ook uit de wet zelf, zoals bij het sluiten van een koopovereenkomst in art. 7:9 BW.

VOORBEELD | Rechten en plichten bij een koopovereenkomst

Boekhandel Grotevaer verkoopt aan mevrouw Pon een wettenbundel. De boekhandel verkrijgt door het sluiten van de koopovereenkomst de subjectieve plicht om de wettenbundel te leveren, terwijl mevrouw Pon het subjectieve recht verkrijgt op de levering ervan.

Het is van belang om het verschil in objectief en subjectief recht te kennen. Alleen subjectieve rechten en plichten kunnen worden afgedwongen in een procedure voor de rechter. Zonder subjectief recht kan er van gelijk krijgen geen sprake zijn.

1.4 Grondrechten

In subparagraaf 1.2.1 werd al aangegeven dat de Grondwet (Gw) de hoogste wet is in Nederland. In het eerste hoofdstuk van de Grondwet staan de grondrechten. Grondrechten zijn de meest elementaire en onvervreembare rechten van een individu die zowel door de overheid als door anderen gerespecteerd moeten worden. De grondrechten vormen als het ware het fundament van een menswaardige samenleving. Een voorbeeld: het verbod op discriminatie in art. 1 Gw bepaalt dat iedereen in Nederland het recht heeft op een gelijke behandeling en dat niemand mag worden gediscrimineerd vanwege zijn levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid. Volgens art. 7 Gw heeft iedereen het recht op vrijheid van meningsuiting. Het grondrecht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer in art. 10 Gw geeft aan iedereen het recht op privacy. Dit recht speelt een belangrijke rol bij het vastleggen en verstrekken van persoonsgegevens aan derden, maar geeft een persoon ook recht op bijvoorbeeld medische informatie over hemzelf. Art. 11 Gw geeft aan iedereen het recht op onaantastbaarheid van het menselijk lichaam en volgens art. 15 Gw mag in beginsel niemand zijn vrijheid worden ontnomen. Ten slotte is een belangrijk grondrecht het recht op toegang tot de rechter: niemand kan tegen zijn wil worden afgehouden van de rechter die

Klassieke
grondrechten

de wet hem toekent (art. 17 Gw). Al deze grondrechten worden klassieke grondrechten genoemd. De overheid mag op deze rechten in beginsel geen inbreuk maken, tenzij de wet haar die bevoegdheid verleent.

VOORBEELD | Vrij, tenzij

Art. 15 Gw

‘Buiten de gevallen bij of krachtens de wet bepaald mag niemand zijn vrijheid worden ontnomen.’

Art. 67 lid 1 onder a Sv

‘Een bevel tot voorlopige hechtenis kan worden gegeven in geval van verdenking van:

a. een misdrijf waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van vier jaren of meer is gesteld.’

Iemand die verdacht wordt van een misdrijf waarop minimaal vier jaar gevangenisstraf staat mag dus op bevel van de rechter in voorlopige hechtenis worden genomen.

Wettelijke grond

In het Wetboek van Strafvordering (Sv) is tevens geregeld dat de overheid de vrijheid mag ontnemen aan een verdachte van een strafbaar feit, mits ze daarbij bepaalde waarborgen in acht neemt. Ook mag inbreuk worden gemaakt op de onaantastbaarheid van het lichaam als er gevaar dreigt voor de volksgezondheid. Iemand die een zeer besmettelijke ziekte heeft, kan worden gedwongen om zich te laten onderzoeken en behandelen. Voor het maken van inbreuk op een grondrecht moet echter altijd een wettelijke grond bestaan. De rechter oordeelt uiteindelijk of de inbreuk rechtmatig is. Dat wil zeggen: in overeenstemming met het recht.

Sinds mei 2018 regelt de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) de privacybescherming in heel Europa. Een inbreuk op het grondrecht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer (art. 10 Gw) moet dus altijd met de AVG in overeenstemming zijn.

VOORBEELD | Persoonsgegevens delen mag niet zomaar

Een Iraanse vrouw verzoekt de rechter om schadevergoeding omdat de staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (bijzondere) persoonsgegevens van haar, die niet noodzakelijk zijn voor de normale taakuitoefening, heeft gedeeld met het COA en de Dienst Terugkeer en Vertrek. De rechter oordeelt dat dit in strijd is met de AVG en kent € 500 schadevergoeding toe.

Sociale
grondrechten

Behalve klassieke grondrechten zijn er ook sociale grondrechten. Hiertoe behoren onder andere het recht op gezondheidszorg (art. 22 Gw), het recht op sociale zekerheid, het recht op werk en het recht op welvaart (art. 20 Gw). De sociale grondrechten zijn echter geen expliciete rechten van

Opdracht aan de
overheid

een individu die voor de rechter kunnen worden afgedwongen. Niemand heeft bijvoorbeeld een exclusief recht op een eigen woning of het recht op onmiddellijke behandeling in een ziekenhuis. De sociale grondrechten vormen feitelijk een opdracht aan de overheid om ervoor te zorgen dat er in Nederland onder andere goede gezondheidszorg en voldoende woon- en werkgelegenheid en welvaartsspreiding is, waarvan iedereen in beginsel gebruik kan maken. Als de overheid daarin tekortschiet, kunnen politieke middelen (zoals acties en beïnvloeding van Kamerleden) worden ingezet om de naleving van de sociale grondrechten te bewerkstelligen.

1.5 Recht en de praktijk van het sociaal werk

Wat is nu het belang van datgene wat hiervoor is beschreven voor de praktijk van het maatschappelijk werk, de sociaal-pedagogische hulpverlening en de cultureel-maatschappelijke vorming?

Kader

Het recht vormt enerzijds het kader waarbinnen de hulp- en dienstverlening in het domein sociaal werk plaatsvindt. Het bepaalt de juridische verhouding tussen de hulp- en dienstverlener en zijn cliënt, en geeft inhoud aan de verantwoordelijkheden en verplichtingen van beide partijen. Anderzijds bepaalt het recht de juridische (on)mogelijkheden van de cliënt om zijn eigen welzijn vorm te geven. Het feit dat de overheid de verantwoordelijkheid steeds meer bij de burger legt, maakt het voor de cliënt steeds meer noodzakelijk om voor zijn eigen belang op te komen.

Juridische (on)-
mogelijkheden

De regelgeving op alle terreinen waar het sociaal werk zich afspeelt is echter zeer omvangrijk. Naast de uitgebreide algemene regelgeving is er speciale wet- en regelgeving voor de jeugdhulpverlening, reclassering, sociale zekerheid, gezondheidszorg, vreemdelingen, nabestaanden, enzovoort. En omdat de maatschappij voortdurend verandert, is ook het recht zelf steeds aan verandering onderhevig. Dit alles maakt het voor cliënten moeilijk om inzicht te krijgen in hun eigen rechtspositie.

Juridisering

Bovendien is er sprake van een toenemende juridisering van de maatschappij. De neiging bestaat om alles zwart op wit te zetten en overal regeltjes voor te bedenken. Hierdoor moet steeds vaker naar juridische middelen worden gegrepen om het welzijn van cliënten te beschermen of te bevorderen. Geschillen met bijvoorbeeld de overheid, een verhuurder, een werkgever of een buurman kunnen het dagelijks leven van een cliënt behoorlijk beïnvloeden en het oplossen van het probleem vergt dikwijls veel tijd, kennis van zaken en doorzettingsvermogen. Bovendien wordt het voor veel burgers steeds moeilijker om hun recht te halen.

VOORBEELD | Slachtoffer van de toeslagenaffaire

Joyce van Herp is een van de bijna 26.000 ouders die zich hebben gemeld als slachtoffer van de toeslagenaffaire. Zij zouden € 30.000 compensatie krijgen voor jarenlange ellende, veroorzaakt door de Belastingdienst die aan hen het stempel 'fraudeur' had gegeven. Staatssecretaris Van Huffelen zou hen hierover duidelijkheid geven, maar dit gebeurde niet. Joyce zit nog steeds zonder compensatie en met gevoelens van onmacht en frustratie.

Hulp- of dienstverleners zijn geen juristen, maar kunnen hun cliënten wel ondersteunen bij het vinden van de juiste (rechts)hulp en – waar dat nodig en mogelijk is – hun eigen hulp- en dienstverlening afstemmen op de sociaal-juridische situatie van de cliënt. Het is daarom belangrijk dat ook een professional in het domein sociaal werk op de hoogte is van het wettelijk kader en de rechten en plichten van zijn cliënten, zoals die van de jongen en zijn ouders uit het bericht in de openingscasus. Hiervoor is ook inzicht nodig in de wettelijke taken en bevoegdheden van de instanties die hierbij betrokken zijn.

Samenvatting

- Het recht omvat een stelsel van regels die gebaseerd zijn op de normen en waarden in onze samenleving. Die regels ordenen de samenleving en maken het mogelijk om conflicten te voorkomen of op te lossen.
- Het recht legt zowel aan individuen als aan de overheid rechten en plichten op.
- Het recht is vastgelegd in de vier rechtsbronnen: wet, jurisprudentie, gewoonte en verdragen.
- Tot de wet behoren de wetten die zijn gemaakt door de regering en de Staten-Generaal, de regelgeving van lagere wetgevers in Nederland en de hogere Europese regelgeving. In de regelgeving bestaat een rangorde waarbij een hogere wet voor een lagere gaat.
- Bij het oordelen over de juiste toepassing van de regelgeving maken rechters jurisprudentie.
- Rechtsregels kunnen meer of minder dwingend of aanvullend van aard zijn.
- Het objectieve recht bevat het geheel van geldende regels. Subjectieve rechten zijn daarvan afgeleid.
- De grondrechten vormen het fundament van het recht. Klassieke grondrechten moeten door de overheid en door anderen worden gerespecteerd. Sociale grondrechten leggen aan de overheid een zorgplicht op.
- Het recht vormt het kader voor de hulp- en dienstverlener in het sociaal werk en bepaalt daarnaast de juridische (on)mogelijkheden van de cliënt om zijn eigen welzijn vorm te geven.